

МИНИСТЕРСТВО КУЛЬТУРЫ РЕСПУБЛИКИ ХАКАСИЯ
ДОМ ЛИТЕРАТОРОВ ХАКАСИИ

*Хакасиянын чаагы
писательлери*

Воины-писатели Хакасии

Кильчичаков Михаил Еремеевич (1919–1990)

М.Е. Кильчичаковтың төреен-өскен чирі – Асхыс аймааның Чоғархы Төө (Маңны-ғастар) аалы.

1936 чылда ол Хакас драма театрында тоғынып пастапча. 1939 чылда Михаил Еремеевич, армияа парып, финнердең тоғыр чаада араласхан, анаң Илбек Адалығ чаада. 1942 чылда, аар паалығлатхан соонда, ол төреен чирінзер айланча.

Михаил Еремеевичтің чаада махачы тудынғанын «За отвагу», «За оборону Москвы», «За победу над Германией» медальлар киречілепчелер. Чаа кинегі, ол чаа соонда көп чыллар, турыстығ тоғынып, «Знак Почёта», «Чоннар ынархазы» орденнернең сыйыхтатхан.

1946 чылда Михаил Еремеевич Ағбандағы үгретчілер тимнечең институтсар

үгренерге кірче, анаң Москвадағы М. Горькийнің адынаң Литературнай институтта түзімніг үгренче. Аны тоозып, көп чыллар Хакасиядағы писательлер пірігізінең устаан.

Аның литература тоғыстары хырых чыллар соонаң сығып пастааннар. Анда ол чаа тузындағы ынархастаңар, төреен Чир-суунаңар пасча.

Ікі кинек

Пүүрге хаптырған хулун осхас,
Ханға пурлуххан хырых пір чыл.
Чирдең частығып, час ағас,
Уғзалбин, чирзер түзе чоғыл.

Оолығ тістерін ырсайтып,
Сыр чылан чіли, сойлапча,
Москваны адап, таптанып,
Фашист уйазынаң сыххан чаа.

Мин ол туста сағал өскелек
Чиит гвардейской солдат полғам.
Ржев алтында пір өкерек
Дуб мині өлімнең ал халған.

Ырчы тастаан гранатаны
Тохтатхан ол хатығ көксінең.
Арғыс чіли, хучахтап аны,
Алғыс пирчем пір-ікі сөснең.

– Тіріг айланзам чир-суума,
Тузаңны пір дее ундубаспын.

Чүс час ас парған уучама
Синнеңер чоохтап пирербін.

Ыраххы Ағбан хазынаң
Хайди даа синзер килербін.
Пу чайғызын дуб арғызымнаң
Пазох тоғасхам ікінчізін.

Турчабыс ам піс, ікі кинек,
Сағысха киріп аар чылларны.
Ікібістең холыбыс сінек,
Хайди ундирбыс ирткен чааны?

Ханнығ палығ чазыл таа парза,
Сорыптары орнында халча.
Чалғыс ағас сынып таа парза,
Че чилегезі чирде халча.

Осколок түскен чирлерде
Наа хорбылар көр таапчам,
Оларны көріп, істімде
Олғымнаңар сағынчам.

Піс көрген хорғыстығ чааны
Ам өскен төллер көрбезін!
Сіліг пістің чазыларны
Паза ыырчы типсебезін.

Тіріг хан

Хыри көрінмес ах чазы
Чалбах кичімге төй чатча.
Сас чох халған арғазы
Көп тырысхактыг сарғалча.

Анда-мында сарысхалар,
Ўн алызып, учухчалар.
Таг төзінде экскаватор,
Канал хазып, сыылапча.

Ўр нместең хазалчыктар
Арыг суға хыстырарлар.
Суғ хастада ағастарда
Аймах хустар тапсазарлар.

Сині көріп, хураан чазы,
Көксим чара хахсапча.
Тустап парған харах чазы
Наахта күнге хурупча.

Көріп турзам, пу чағында
От таа өзереге төй нимес.
Чайгы күннің харағында
Ізиг өрттең пасха нимес.

Сах анда көргем пір чахайах,
Сых читпин, тура хураанын.
Сарғал парған чалахайах,
Күнге салығып, турғанын.

Аны ибіре муң хулас
Харах тастап, суғ таппаам.
Полчаа чоғыл, хуруғ халас,
Харлығып ала, тайнапчам.

Позым ісчең аарлығ суғны
Чахайах төзіне мин урғам.
Позып парған торсығымны
Көөлче хурымзар ам хысчам.

Ўр дее полбаанда, чахайағым
Минзер пазын көдірче.
Пүріл парған пүр чалбағы
Харах көрледе өңненче.

...Оттаң чабыс пу парасхан
Ирткен чааны сағындырча.
Хырых пір чылда аххан хан
Пазох хатап тірілче.

Ржев чолы тозынныҕ чатча,
Ысха пүлес күн харағы.
Ханныҕ чааның сөөктіг холы
Тіріг ханға чир тоспинча.

Таллама сіліг чиит ооллар,
Чахайах чіли, уулчалар.
Иптіг сынныҕ абахайлар
Хол-азах чох чатчалар.

Килкім хара хурттар чіли,
Отнаң тынчалар танктар.
Чайғы күннің арыҕ сілиин,
Тимір аралап, пулғапчалар.

Ол туста чиит тамырымға
Кізі ханы хосханнар.
Палыҕлап, чызаан чарнымға
Пасха намачы салғаннар.

Анда ирткен чобағны
Ундубастар аймах чоннар.
Хайдазың син, харындазым,
Тіріг ханын мағаа пирген?

Хараа-күнөрте сағызым
Истіг-тыстығ пирбинче.
Суғ чох полза, чахайах өспес,
Хан чох полза, кізі чөрбес.

Ікі ирке паламда
Тіріг ханыңның тамчығы.
Прай минің тамырымда
Сиип парған чүрек чымчағы.

Ам даа пілбинчем, хайзызың,
Миннең кічіг туңмазың ма?
Хайдағ аттығ солалығзың?
Алай улуғ пичезің ме?

Алай ба син көк харахтығ,
Пөзік сынның ипчізің ме?
Ибге толдыра көп ырыстығ,
Сибер холлығ іцезің ме?

Кем дее, хайда даа полчат,
Че хачан даа ырыстығ пол.
Ноо даа тоғыста істенчет,
Ағырығ өлбес, хазых пол!

Сынап, худай полған полза,
Синнеңер пазырарчыһын.
Сағаа адап, свечі алзам,
Тағла чіли үгерчікпін.

Алғыс сағаа, көрбеен туған,
Усхан одым тамысхазың.
Хырых пірде ол полған,
Өлгенче минде чуртирзың!

Кирі тыт

Хайалығ тағның хабырғазында
Чалғыс тыт турча, чилге чайхалып,
Молат чилегелер хайа тастында
Тағ хучахтапча, күнге көрініп.
Тилиг хустар даа аның пөзиинде
Учух полбинча, пас айланмин.
Ікі хара хус ла аның иңнінде
Уйа чазапча, хорғысты пілбин.
Хуурта тартып, нымзах одычахтар
Хайаның үстүн сарғалтыпчалар.

Чалғыс кирі тыт, пір дее өңненмин,
Тағны хуцахтап турча пөзікте.
Хазыр соохтардаң пір дее хорыхпин,
Часхы сағыпча чікім пирикте.
Салаадаң частығып, тыт торымнары
Хатап өзерге чирзер учухча.
Пулуттар аралап, хара хустары,
Анымчохтазып, тытха үн ысча.
Чалғыс кирі тыт ла тағны хуцахтап,
Пазох төллерін мөңіс үдесче.
Хуруғ уйдада, чилге хаптырып,
Түктер табыс чох учухча көөлче.
Прай даа нимелер чалғыс ол тытха
Күскү читкенін пазох сөлепче.
Сах идөк піссер күскү күн чидер,
Ах пастығ апсах, иней поларбыс.
Төлібіс пасха чуртха көс турар,
Аны көріп, піс өрін турарбыс.

Чайғы күн

Кичее полған пастағы июнь,
Сіліг чайғының пастағы күні.
Пурунғылар хачан-да пу күнни
Чахайах пайрамы тіцеңнер.
Хачан-да, иргіде, тіпчелер,
Андағ кибірлер пар полқаңнар.
Иң сіліг хыстарға пу күнде
Чахайах пөрік кизіртчеңнер.
Чазы чалбахтың істінде,
Ырлазып, көгліг чөрчеңнер.
Ипчі чох оолар, чазанып,
Хыстар көрерге килчеңнер.
Ирт парған тустарны чапсып,
Иирлеткем ағас арали.
Тыңох таа таңнастығ күн полған!
Прай чир үстү, көйген чіли,
Хызарып, чарып сусталған!
Чалынның өртнең час пулуттар
Тимір ізіткен көстер чіли,
Тигірнең чирні өртееннер.

Прай даа тастар, ағастар, суғлар
Сах идök хада öңненгеннер.
Аннаң айланып, килчедіп,
Чалғыс чахайах көр салдым.
Чалғыс поэңны көр салып,
Тыңох таа таңнадым, хайраным.
Харах чазынча арығ салымың
Хыйын пас партыр пазыңны.
Пір дее хомзынма, чахайағым,
Чалғызан хачан даа полбассың.
Пурунғыларның кибірінең
Хызымның пазын хоостирбын.
Алғапчам сині чайғы күннең!
Арғыс мин сағаа табарбын.
Аннаңох хости пұр кистінде
Сағааны аның өс килтір.
Істі-чүреемнең сағынзам,
Чуртаста андағох поладыр.
Чахайахтарны пірге тудып,
Чүреем хыринда хазадым.
Хызымның сомын чазап алып,
Тыңох таа көгліг айландым.

Төрөөн тілім

Хай-піреелері хоптанчалар:
«Хайдағ тың уян, чох тіл пістің.
Хынған даа хысты сөлеп алар
Сөстер таап полбин илепчезің».

Ол аринча тайма сағыстар,
Чоохтанарға даа азаныстығ.
Иптiг сырайны ардатчатхан
Ағырыға төөй, кирек чохтар.

Той-палғастығ, кірліг оймахтар,
Арығ суғларны кірлетчеткен;

Ол – оймах-соңнығ, тастығ чоллар,
Чорыхчыл атты сүрнүктірген.

Пасха даа нимее тиңнестірер
Чооғым сағысха чир кірбинче.
Саңай даа міні салчых тізіннер,
Че, обал, пір дее чүреем чатпинча.
Минің сағызымда, төреен тіл –
Талайзар аххан чап-чарых суғ.
Син аны хақан даа чахсы піл,
Салғағын тыңнап, халбин хоғ.

Ханча ла пар аймах ағастар
Төреен тілде прай адалчалар.
Че нинче ле пар аңнар, хустар
Ідök тооза солалатчалар.

Іце сүдін сорбаан палалар,
Өкіс пас парып, күр өс полбас.
Постың тілін пілбеен улустар
Чон кибірін чир дее піл полбас.

Хырых чазымны алти пазып,
Төреен тіліме хомзынмадым.
Төреен тіліме көп тайанып,
Пасха тіллернең мин таныстым.

Кізідең полар, аң-хустар даа,
Ұннең алызып, танысчалар.
Аннаңар хас-хақанға даа
Пос тілінең чир уйатпаңар.

Ікі хулахнаң тыңнааны
Саарсых хулахтаң артых полар.
Ікі аймах тілні пілгені
Чуртас пілерге оой полар.